

МІФООБРАЗ ПЕРЕЛЕСНИКА У ДРАМІ-ФЕЄРІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ “ЛІСОВА ПІСНЯ” ТА ОПОВІДАННІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА “ПЕРЕЛЕСНИК”

У своїх творах В. Шевчук охоче вдається до популярної в усній народній творчості теми відьомських шабашів. Даючи волю уяві, письменник конструє найфантастичніші сцени, які, утім, можуть бути сприйняті як багаторазово трансформовані ремінісценції певних реалій, що акумулювалися в авторській свідомості як особистий досвід. Іншими словами, такі сцени не мають прямого зв'язку з фольклорними джерелами. У подібному ключі змальована у В. Шевчука перша фаза відьомського шабашу (опис своєрідного збору учасників), представлена в оповіданні “Перелесник”. Добре впорядковані сатанинські колони з учасниками шабашу, котрі проявляють організованість демонстрантів і виказують явні ознаки гордості своєю місією, зображені письменником у стилі прискіпливого сюрреалізму Босха й мимовільно викликають певні асоціації з масовими заходами радянських часів: “А коли вийшла з передмістя, побачила собак, які простували дорогою. Було їх багато, всі вони тримали в собі надзвичайну урочистість, а коло кожного їхнього полку гарцював на вгороданому пацюкові кіт. Потім вона побачила й котів, усі чорні й поважні, зі здутими вгору, наче труби, хвостами, – їх вели на срібних повідках майже голі красуні з розпущеним на спину волоссям. Іван ішов поруч з Марією й димів люлькою – дим був вогкуватий і солодкий, він зорив на той похід із незбагненим задоволенням... По тому летіли сови й кажани. Шарудили крильми, і в їхньому леті також була особлива урочистість. Ставало холодно від безлічі чорних тіл, і вона щільніше загорнулася у хустку. Вони ступали також у лаві – це спостерегла

Марія несподівано і з жахом. Лави були виладнані по двоє: дівчина, а біля неї Перелесник. Були нечупарні, брудні, огидливо шкірили зуби, а дівчата дивилися на них із зачудуванням та захопленням” [Шевчук 1989: 300-301].

Очевидно, що подібна стриманість й організованість диявольських сил потрібна була письменнику для створення контрастного ефекту. Адже вже в наступній сцені ці сили поведуть себе так, як їм належить поводити себе за “природою”, тобто на найвищих регістрах найдикішого розгулу. І в цьому випадку згадана сцена за характером використаних художніх засобів, насамперед, добором персонажів, а також загальною тональністю оповіді, близько стоїть до фольклорних джерел. Розглянемо в цьому зв’язку одного з центральних персонажів відьомського шабашу – Перелесника, перевіряючи міру його “автентичності” матеріалами “Лісової пісні” Л. Українки.

У знаменитій драмі-феєрії Перелесник – це “гарний хлопець у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима” [Українка 1970: 42].

З точки зору фольклорно-фантастичного “означування” персонажів вигаданого світу, сутнісні риси Перелесника з “Лісової пісні” проявляються у гому, щоб зваблювати, поринати в ігрища русалок. Л. Українка зобразила Перелесника кольорами, близькими до пастельних, без містичних жахів й відчуття безпросвітної зловісності вчинків. Лукаві наміри цього персонажа огорнуті флером романтичної гри, до якої він елегантно підштовхує таку ж вільну за своєю природою, як і він сам, Мавку:

Линьмо, линьмо в гори! Там мої сестриці,
там гірські русалки, вільні літавиці,
будуть танцювати коло по травиці
наче блискавиці!

Ми тобі знайдемо з папороті квітку,
зірвем з неба зірку, золоту лелітку,
на снігу нагірнім вибілимо влітку

чарівну намітку.
Щоб тобі здобути лісову корону,
ми Змію-Царицю скинемо із трону
і дамо крем'яні гори в оборону!
Будь моя кохана!
Звечора і зрана
самоцвітні шати
буду приношати,
і віночок плести,
і в таночок вести,
і на крилах нести
на моря багряні, де багате сонце
золото ховає в таємну глибінь.
Потім ми заглянем до зорі в віконце,
зірка-пряха вділить срібне волоконце,
будем гаптувати оксамитну тінь.
Потім, на світанні, як біляві хмари
стануть покрай неба, мов ясні отари,
що холодну воду п'ють на тихім броді,
ми спочинем любо на квітчастім...

[Українка 1970: 143-144].

В оповіданні В. Шевчука “Перелесник” розглядуваний нами персонаж за своїм зовнішнім виглядом та “функціональністю” тотожний з образом Перелесника, змальованим Л. Українкою – він має вигляд звабливого чоловіка (з'являється перед героїнею оповідання Марією в подобі її коханого Івана) й ретельно виконує обов'язки, приписані йому фольклорними уявленнями. Проте на відміну від “Лісової пісні”, де Перелесник прямує до своєї мети, апелюючи до піднесеного, романтичних людських поривань, в оповіданні В. Шевчука цілковито торжествує демонічна сутність цієї фантастичної істоти. У цьому перекоонує натуралістичне змальована сцена відьомського шабашу, на який завітали Перелесник Іван та його обраниця Марія: “На велетенському

полю, скільки сягало око, розгортався шалений, бузувірський танець. Вили собаки, нявчали коти, ремигала худоба, худі голи чорти били у великі бубни, скавуліли лисиці й пацюки, горлали сичі й посвистували кажани. Красуні шалено смикалися, волосся їхнє розпатлалося, а очі божевільно блищали. Біля них вилися хорти, а від їхнього вереску аж у вухах лящало. Тоді виступили у танок і дівчата з Перелесниками. Перелесники роздягали їх, розкидаючи навсібіч одержу, й вони, щасливі й зачаровані, почали витупувати по своїй одержу. Закаблуки рили землю, і та стогнала, собаки налітали вихорами й рвали розкидане шмаття з радісним завзяттям, а дівчата, наче від лоскоту, реготали. Навколо них вилися довгі чорні тіла, і Марія вловила краєчком вільного свого мозку, що це чортівські хвости...

– Пора і нам! – гукнув Іван і рвонув у неї на шиї сорочку.

Жах оперішив її. Вона закричала й випручалася із його чіпких рук” [Шевчук 1989: 301].

Як добре видно із вище наведеного уривку, пройдене Перелесником відповідно до законів жанру “коло по травиці” сповнене інфернальних гримас й тваринної нестриманості. Роблячи наголос на “диявольському” Перелесника, В. Шевчук тим самим репродукує автентичні народні уявлення про “нечестивців” та їхній згубний вплив на людину.

У текстах письменника фольклорно-фантастичні персонажі нерідко виконують роль своєрідних німих статистів. У таких випадках, щоб представити того чи іншого персонажа, автор вдається до мінімальних художніх засобів, оскільки вже проста згадка імені фантастичного героя означає переадресування до “знакової” системи усної народної творчості. Серед інших, показовим у цьому відношенні є наступний фрагмент з оповідання “Перевізник”: “... у хвіртці стояв оброслий баговинням водяник. Довкола повсідалися дівчата, зморено відкинувши набік чудові риб’ячі хвости; він побачив і тих, звідтам: людей з коронами дерев замість шапок, дівчата були убрані в гілля; чоловіків, які ма-

ли тіло з вогню; драглистого лисуна, великого й важкого, з відвислою щелепою. Зішулившись, стояли домовики, порозсідались на клунках відьми й відьмаки – все це начебто чекало чогось, і перевізник дивився на них спокійно, тільки звівши злегка брови” [Шевчук 1989: 443].

Між представницького зборища, яке окупувало двір перевізника, крім фольклорно-фантастичних істот можна помітити також монстрів, витворених уявою В. Шевчука – чоловіків з вогненними тілами, драглистого лисуна, людей з коронами дерев на голові. Такого роду експерименти з відкриттям нових видів створінь ірреального світу в письменника непоодинокі. Досить згадати описаних ним метеликів – провісників долі (“Свічення”), чоловіка-Біду (“Голос трави”) або птаха-перевертня (“Дім на горі”). Особливо характеристична у цьому відношенні остання особина, оскільки В. Шевчук зображує її у явно модерному вигляді – з добре упізнаваними атрибутами туалету: “Великий сірий птах у лакованих туфлях і з солом’яним капелюхом на голові кружляв над їхнім обійстям. З туфель витиналися гострі кігті, а замість носа був грубо загнутий дзьоб” [Шевчук 1989: 78]; “... видно стало людину-птаха в сірому костюмі, лакованих туфлях і солом’яному капелюсі. Бачила, як повільно кружляв він, спускаючись на гору, ось він торкнувся лакованими туфлями жорстви на стежці й пішов, наче дістав під ноги асфальтовий хідник” [Шевчук 1989: 83].

Загалом у текстах В. Шевчука фантастичні персонажі найчастіше або запозичуються з фольклорних джерел (відьми, чорти, білі хорти, домовики, русалки і т. д.), або ж постають на рівні прямих паралелей з номенклатурою образів народної містики.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Українка 1970 – Леся Українка. Лісова пісня. – Твори в 2-х т. – К, 1970.
Шевчук 1989 – Валерій Шевчук. Дім на горі. Вибрані твори. – К, 1989.